

TARTU ÜLIKOO
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
KULTUURITEADUSTE INSTITUUT
KIRJANDUSE JA TEATRITADUSE OSAKOND

Britta Põldma

**Rolli Lopahhini tegelaskuju võrdlus Kaarin Raidi ja Elmo Nüganeni
lavastustes “Kirsiaed”**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Hedi-Liis Toome, PhD

Tartu 2024

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Anton Tšehhovi “Kirsiaed”.....	5
2. Kaarin Raidi (1993) ja Elmo Nüganeni (2007) “Kirsiaia” tutvustus.....	8
2.1. Kaarin Raid ja Elmo Nüganen.....	8
3. 1993. aasta ja 2017. aasta “Kirsiaia” Lopahhini rollialalüüs.....	12
3.1 Isikupära.....	13
3.2 Välimus, kostüüm.....	16
3.3 Paralingvistilised ja kineesika vahendid.....	17
Kokkuvõte.....	19
<i>Summary</i> (“The Cherry Orchard”).....	22
Kasutatud allikad.....	25
LISA 1: Pildid.....	28

Sissejuhatus

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks oli võrrelda ühte kesket rolli sama näidendi lavastustes eri ajajärkudel ja eri näitlejate esituses. Analüüsisin rolle, mitte lavastusi tervikuna, ja seetõttu oli oluline osa rollilahenduste võrdlusel. Lavastused, mida bakalaureusetöö tarbeks analüüsisin, olid järgmised: Kaarin Raidi „Kirsiaed“ (Ugala 1993) ja Elmo Nüganeni „Kirsiaed“ (Linnateater 2017), mis olid valminud Anton Tšehhovi 1903. aastal kirjutatud samanimelise näidendi alusel.

Eesmärgiks oli uurida Lopahhini tõlgendusi teatrilaval Kaarin Raidi ja Elmo Nüganeni lavastustes, keda 1993. aastal mängis Elmo Nüganen ja 2017. aastal Kaspar Velberg. Teemaasetusest tulenevalt püüdsin jälgida, kuidas rollitõlgendus sõltus ajastust, näitlejast ja lavastajast. Esile võiksid tulla erinevad ajaperioodid ja lavastajakäekirjad. Lisaks põhjus, miks lavastus läks 1990. aastatel korda ja miks see teema rohkem kui 20 aastat hiljem ikka oluline on.

Uurimismaterjalina kasutasin Eesti kirjandus- ja teatriloo materjale, ajakirjanduses ja meedias ilmunud arvustusi (nt Postimees, Eesti Päevaleht, Sirp) ning videosalvestusi nendest kahest lavastusest. Lisaks olin elavas esituses näinud mitmel korral Elmo Nüganeni lavastust „Kirsiaed“ 2017. aasta talvel. Videomaterjali kasutamisel ja elava esituse puhul keskendusin ennekõike lavastustele, toetusin arvustustele ja enda, kui vaataja, tõlgenduskogemusele.

Meetod, mida siinkohal rakendasin, oli pigem võrdlev ja kirjeldav, kuna eesmärk oli välja tuua Lopahhini tegelaskuju tõlgendamine.

Minu töö eesmärgiks oli kahe Lopahhini rolli võrdlus Ugala Teatri (esietendus 1993. aastal) ja Linnateatri lavastuste põhjal (esietendus 2017. aastal). Töö eesmärgi saavutamiseks püstitasin küsimused:

1. Kuidas Kaarin Raidi ja Elmo Nüganeni lavastajakäekirjad mõjutasid Lopahhini olemust ja kujunemist?
2. Mis oli omane 1993. aasta Lopahhinile ja mis 2017. aasta Lopahhinile? Kas midagi on 24 aasta jooksul muutunud?

Töö jagunes neljaks sisupeatükiks. „Kirsiaed“, olles Anton Tšehhovi looming, andis põhjust esimeses peatükis vene kirjaniku viimasest luigelaulust lähemalt kirjutada. Peatükk andis lühikese ülevaate sisust. Selle siiani veidi segase žanrimääratlusega teoses püüdsin

käsitleda tegelaste konfliktseid tundeid ja mõtestada lahti peamisi teemasid.

Teine peatükk tutvustas lähemalt kahte “Kirsiaia” lavastust (1993 ja 2017). Peatükk rääkis lisaks mõlema lavastaja, nii Kaarin Raidi kui Elmo Nüganeni, eluloost. Samuti nende loomingulugudest ja lavastajate suhtest Tšehhovi loominguga. Omakorda puudutasin Raidi ja Nüganeni erilist sõprus- ja usaldussuhet, mis algas juba Teater Ugalas, kui Nüganen oli veel noor poiss.

Kolmandas peatükis võrdlesin Lopahhini rolli kahes lavastuses. Uuritavaks tegelaseks oli Jermolai Aleksejevitš Lopahhin. Abiks kirjeldamisel ja analüüsimisel oli nähtu teatrilaval ja arhiivimaterjal videona. Jälgisin Lopahhini juures iseäralikke kui ka paralingvistilisi ja kineesikat puudutavaid vahendid, samuti kostüümi valikuid. Valisin Lopahhini just seetõttu, et 1993. aastal mängis seda rolli Elmo Nüganen ja 2017. aastal lavastas ta juba ise “Kirsiaia”, kus Lopahhini osas oli Kaspar Velberg.

Kokkuvõttes sõnastasin töö peamised järeldused ja uurimistulemused. Esitasin lühidalt ülevaate töö olulisematest punktidest ja arutlesin, kas sissejuhatuses püstitatud uurimusküsimused ennast õigustasid.

1. Anton Tšehhovi “Kirsiaed”

“Kirsiaed” on Anton Tšehhovi viimane teos, mille ta 1903. aastal neljavaatuselise komöödiana kirja pani. Tegemist on näitekirjanduse klassikaga, mida on nüüdseks tõlgitud ja lavastatud üle kogu maailma. See on sisult keeruline ja mitmekihiline näidend, kuid pakub rikkalikku materjali nii lugemiseks kui ka lavastamiseks. Tšehhovi peitub meisterlik külg, kuna ta on võimeline looma inimlikke tegelasi ja olukordi, mis kõnetavad publikut läbi aja.

“Kirsiaia” lugu algas mõisaproua Ranevskaja Pariisist naasmisega pärast viit eemal olnud aastat. Mõis ja kirsiaed olid rahalistes raskustes. Lopahhin, kes oli endine talupoeg, kuid nüüd edukas kaupmees, soovitas kirsiaia maha raiuda ja see maa-ala suvitajatele välja rentida. Ranevskaja ja tema perekond seda mõtet heaks ei kiitnud ja venitasid otsuse langetamisega. Mõisaproua laristas aga raha edasi, laenas seda välja ja pidas kõrgseltskonnas uhkeid pidusid edasi, põgenes kõiige reaalse eest. Nad klammerdusid minevikku ja lootsid imedele, selle asemel, et vastu võtta praktilisi otsuseid. Samal ajal kui mõisas ball toimus, käis oksjon. Lopahhin tuli mõisa teavitama, et tema ostis mõisa ja kirsiaia ära, mis tekitas olulise sotsiaalse muutuse. Nüüd jõudis ka perekonnale reaalsus kohale ja nad pidid sellega lõpuks leppima. Viimane osa sümboliseeris vana maailma lõppu ja uue algust.

17. jaanuaril 1904. aastal esietendus „Kirsiaed” Moskva Kunstiteatris Konstantin Stanislavski käe all. Tšehhov nimetas seda komöödiaks, koguni farsiks, ja oli nõrduinud, et inimesed seda draama, lausa sotsiaalse tragöödia alla liigitavad. (Troyat 2004: 310)

Stanislavski lavastas selle toona tragöödiana, mistõttu sellest ajast alates on põhiküsimuseks olnud näidendi kahetine loomus. “Komöödiaks või tragöödiaks liigitamine on “Kirsiaia” puhul raske teema, sest ega see pole kunagi olnud laginal naermise tükki. Võiks öelda, et peategelastest Ranevskaja ja Lopahhin esindavad rohkem tragöödialiini ja väiksemad tegelased on need, kelle peale jäävad komöödiaelemendid.” (Vahter 2017)

Tšehhovi teoses eksisteerivad tegelastevahelised konfliktid ja sisekonflikt enesega, mis esinevadki tihtilugu näidendis koos. Tegelastevahelise konflikti puhul näeb kollisiooni (lad. *collisio* ‘kokkupõrge’), mille puhul esineb erinevaid ellusuhtumisi ja väärtushinnanguid tegelaste vahel. (Epner 1994: 56) Ühiskonnas esineb sotsiaalsetes gruppides omavahelist kokkusobimatust, mistõttu oodatakse erinevates staatuses inimestelt vastavat käitumist ja nägemust maailmapildi osas, kuid mis tihtilugu võib avalduda sellele vastupidiselt.

Sisekonflikt tekkis tegelaste meeleolus, hinges ja sisemaailmas, see on ka mõistuse ning tunnete vastuolu. Sisekonfliktid olid eeskätt “Kirsiaia” peamised tegelased, kelle kõige

suurem võitlus käis iseenda väärtuste ja eesmärkide seadmisel. Mõisaproua Ljubov Andrejevna Ranevskaja oli vastuoluline oma tunnetes, mis teda rahutuks tegid: meenutus surnud pojast ja mälestused elatud ajast mõisas, ning samal ajal kihk minna tagasi Pariisi armastatu juurde. Rikastunud kaupmees Jermolai Aleksejevitš Lopahhin, kes algul püüdis mõisnikke aidata ja ohu eest hoiatada, kuid kokkuvõttes ostis ise mõisa ja teatud mõttes maksis kätte enda pärisorjadest esivanemate eest. Leonid Andrejevitš Gajev, kes nagu Ranevskajagi, elas illusiooni mullis ja harjus lõpuks juba mõttega töötamisest pangas. Või Varja, kes Lopahhinist oli sisse võetud ja nõus temaga abielluma, lasi võimaluse käest, rääkimata oma tunnetest, lahkudes mõisast.

Konfliktid on sageli mitmekihilised ja seega kerkis teoses üles ka püsikonflikt, kus võideldakse inimlike väärtuste eest ning hoolimatu ja vaenuliku maailma vastu. Luule Epner sõnastas seda nii: “Ajalooliselt tõuseb see konfliktitüüp esile koos sisemise tegevuse väärtustamisega sajandivahetuse uues draamas (Ibsen, Tšehhov, Maeterlinck jt). Nii minetab Tšehhovil süžeeline konflikt tegevust keskendava tähenduse. Pole personifitseeritud kurjust, kaovad süüdlased, kelle vastu saaks ja peaks võitlema, süžeelised kokkupõrked toimuvad otsekuu mõõdamattes ega riiva põhilisi vastuolusid.” (Epner 1994: 60)

“Kirsiaed” kujutas erinevaid ühiskonnakihte ja kohanematust ühiskonna muutustega. Mõisaomanikud, kes esindasid aristokraatiat, kulutasid ja jagasid rahulikult raha laiali ega mõelnud selgelt majandusliku olukorra peale, kuigi rahalist sissetulekut peaaegu ei olnudki. Kõrgkihi tegelased elasid tavapäraselt elu edasi, korraldasid pidusid ja kutsusid esinejaid ning hoidsid probleemidest kõrvale. Liigne lootus ja otsustusvõimetus andis hävitava löögi. Ranevskaja tütar Anja ja Trofimov uue põlvkonnana jätsid rõõmsalt lootushõisete saatel vana eluga hüvasti. Trofimov avas Anja silmad aristokraatia tumedamale poolele, öeldes, et kõrgklassi hinged on rikutud võimust valitseda ja peremehetseda teiste üle. Üliõpilane Trofimov proovis pererahvale selgitada, et olevikus elamiseks tuleks leppida ja lõpp teha minevikuga. Teiselt poolt oli Lopahhin see, kes praktilise meelega ja kasuhimuga end madalalt positsioonilt üles oli tõotanud. Ta küll andis mõista, et tahab mõisa ostmisega head pererahvale, kuigi tegelikult tundis kättemaksu mõnu esivanematele tehtu eest, kes olid olnud seal kunagi pärisorjad. Ta ei suutnud pärast oksjoni võitu enda rõõmu varjata. Kirsiaia maharaiumises ei saa süüdistada Lopahhinit, vaid omanike hoolimatut käitumist. Lopahhin oli tuleviku võrdkujutööks ja kainele mõistusele. (Troyat 2004: 311)

Teiseks jäi silma ebaselged armusuhted tegelaste vahel. Ühelt poolt Varja, kes ootas Lopahhinilt abieluettepanekut, mida lõpuks ei tulnudki, käis ainult üks arutu keerutamine. Tšehhovile omaselt ei öelnud tegelased üksteisele konkreetselt, mida nad tegelikult tunnevad,

vaid kõik toimus läbi vihjete.

Tšehhovi kavatsus oli publik panna lakkamatult naerma selle tähtsusetu ja naeruväärse ühiskonna üle, mida esindasid Ranevskaja ja Gajev. Tulevik pole nende päralt, sest nad ei ole selle ilu väärilised. Lopahhin, kes küll kirsiaia poeesia lõhkus, avas tegelikult tee uuele elule. Uus põlvkond, sealhulgas Trofimovi ja Anjaga, märkisid lõppvaatuses, et kogu Venemaa on nende aed ja nüüd tuleb eelnevast aiast palju rikkalikum istutada.

2. Kaarin Raidi (1993) ja Elmo Nüganeni (2007) “Kirsiaia” tutvustus

2.1. Kaarin Raid ja Elmo Nüganen

Kaarin Raid sündis 22. oktoobril 1942. aastal Rakveres ning oli Eesti lavastaja, näitleja ja teatripedagoog. Ta lõpetas Rakvere teatri õppestuudio ja juba 19-aastaselt asus samas teatris ka tööle. 1962. aastal läks Raid õppima Moskva Teatrikunsti Instituuti (GITIS'esse), kus tema õppejõuks sai Maria Knebel, kes oli Konstantin Stanislavski õpilane ja Voldemar Panso õpetaja. Kaarin Raidi debüüt oli 1965. aastal Rakvere Teatris, kus lavastas A. de Saint-Exupery „Väikese printsi” ainetel Arne Ükskõlaga peaosas. Tema diplomilavastus, Tennessee Williamsi „Klaasist loomaaed”, etendus 1968. aastal Moskva Jermolova nimelises teatris, kus mängisid sealsed suurnimed Jekaterina Vassiljeva ja Aleksandr Kaljagin. 1967. aastast asus Raid kümneks aastaks tööle Pärnu Endla teatrisse, kus tema lavastuste stiilid olid kallutatud psühholoogilisele realismile („Hirmsad vanemad” (1968), „Armunud lõvi” (1968), „Tramm nimega „Iha” (1972), „Puhu, tuul!” (1972) jt). Ta lavastas 1974. aastal Peet Vallaku novellil põhinenud Mati Undi lavateksti „Epp Pillarpardi Punjaba potitehas” ja Eesti Draamateatris Rein Saluri „Külalised”, mis said 1970. aastate lavastuste kõrval tähtsised teatriuueenduses. 1974. aastast asus ta tööle lavastajana Noorsooteatrisse ja 1977. aastal sai temast Teater Vanemuine lavastaja („Pühamast püham” (1977)). Vahepeal kutsus Voldemar Panso Raidi TRK Lavakunstkateedrisse (Tallinna Riiklik Konservatoorium), teatrikooli VIII lennu juhendajaks, kes panid aluse suveteatritraditsioonile Vargamäel. 1983. aastal asus Raid tööle Ugala Teatrisse, kuhu ta ka lõpuks püsima jäi ja kus lavastas 33 etendust: Tammsaare „Juudit” (1983), O’Neilli „Pikk päevatee kaob öösse” (1984), Williamsi „Kass tulisel plekk-katusel” (1990), Nashi „Vihmameister” (1990), Tšehhovi „Kirsiaed” (1993), „Kajakas” (2001) ja „Onu Vanja” (2003), Rozovi „Vend Aljoša” (2003) jt. Tema viimaseks tööks Ugalas jäi Weskeri „Neli aastaega” (2005). Raid jõudis Ugalas töötades lavastada ka teistes Eesti teatrites ja juhendada mitmete lendude üliõpilasi nii Tallinnas kui Viljandis. Ta lahkus meie seast 29. juulil 2014. aastal Viljandis. (Eesti filmi andmebaas; Eesti Teatriliit)

Elmo Nüganen, kes sündis Jõhvis 15. veebruaril 1962. aastal, on eesti teatri- ja filmilavastaja, näitleja ja pedagoog. Ta lõpetas 1980. aastal Tallinna 37. Keskkooli, 1982. aastal Tallinna 4. Tehnikakooli rätsepa erialal ja 1988. aastal Tallinna Riikliku Konservatooriumi lavakunstkateedri XIII lennu näitlejana, kus kursuse juhendajaks oli Kalju

Komissarov. Aastani 1992 töötas Nüganen Ugalas näitleja ja lavastajana ning 1992. aastast sai temast Tallinna Linnateatri (1994. aastani Noorsooteater) peanäitejuht, kus ta oli aastani 2021. Ta oli 1997. - 2002. aastal Eesti Muusikaakadeemia Kõrgema Lavakunstikooli dotsent ja 1999. aastal Tartu Ülikooli vabade kunstide kutsutud professor. Nüganen on olnud ka XX lennu (1998-2002) ja XXV lennu (2008-2012) kursuse juhendaja EMTA Lavakunstikoolis. 2002. aastal oli Elmo Nüganen režissöör ja stsenaarist mängufilmis „Nimed marmortahvlil“, kus tegi kaasa hulk EMA noori näitlejaid 20. ja 21. lennust. See on Albert Kivikase samanimelisel romaanil põhinev sõjadraama koolipoistest Vabadussõjas. „Nimed marmortahvlil“ oli kuni 2016. aastani kõige suurema kinokülastusrekordiga film Eestis. 2015. aastal tegi ta taas ajaloolise mängufilmi “1944”, mis keskendus eestlaste valikutele Teises maailmasõjas. Nüganen koostöös Indrek Harglaga tegid populaarse filmitriloogia keskaegse kriminaalromaanide sarja „Apteeker Melchior“ ainetel, mis jõudis esilinastuseni 2022. aastal. Nüganen on jäänud paljutki truuks klassikutele ja lavastanud näiteks mitmeid kordi W. Shakespeare'i teoseid: diplomilavastus Ugalas "Törksa taltsutus" (1987), Linnateatris "Romeo ja Julia" (1992) ja "Hamlet" (1999). Ka A. H. Tammsaare looming tundub Nüganeni jaoks üks südamelähedasemaid olevat: "Tõde ja õigus. Teine osa" (2005), "Karin. Indrek. Tõde ja õigus. 4." (2006), "Wargamäe Wabariik" (2008), "Ma armastasin sakslast" (2009) ja Läti Rahvusteatri "Zeme un mīlestība" ("Maa ja armastus") (2012). Lisaks muidugi Ugalas etendunud C. Gozzi "Armastus kolme apelsini vastu" (1991), Linnateatris A. Dumase "Kolm musketäri" (1995), F. Dostojevski "Kuritöö ja karistus" (1999), C. Gozzi "Ronk" (2007) ja Molière'i "Scapini kelmused" (2011) jt. (Eesti filmi andmebaas)

Kaarin Raidi ja Elmo Nüganeni üksteist rikastav koostöö algas vanadest Ugala Teatri aegadest, kui Nüganen noore poisina Tallinna asemel Viljandi valis, kus ka Raid elas ja töötas. Raidile sobis Nüganeni materjali- ja teemavalik ning üldine suhtumine maailma. Jaak Allik, kes Kaarin Raidi on nimetanud targaks lavastajaks, ütles samuti, et Raid oli leidnud just Elmo Nüganenis hingesugulase. Kaarin Raid: “Sellist klappi nagu Elmoga pole mul mitte kellegagi olnud”. (Allik 2012) Nüganen tundis end samuti Raidiga ühte paati kuuluvat. Elmo on öelnud, et just Kaarin nägi temas näitlejat ja andis talle enda teostuseks võimalusi (Normet-Saarna 2023). Nad mõistsid teineteist poole sõna pealt, isegi ilma sõnadeta. Nüganen tundis, et Raid aitas tal kui näitlejal uusi külgi avastada. Talle meeldis, kuidas Raid maailma nägi ja seda lahti mõtestas ning sellesse suhtus. (Orro 2002) Raidi ja Nüganeni ühendas hea ansamblimäng, improvisatsiooni oskus, mõtestatus ja konkreetsus. Nad mõlemad lähtusid oma lavastustes eeskätt näitlejatest.

Publiku mällu on jäänud eredalt paljud Kaarin Raidi lavastused, teiste seas Tšehhovi "Kirsiaed" (1993), "Kajakas" (2001) ja "Onu Vanja" (2003).

Raid tegi näitlejana kaasa Nüganeni lavastustes „Charley tädi” (1989) ja „Kajakas” (1990).

Elmo Nüganen on Tšehhovit samuti mitmel korral lavale toonud: Ugalas "Kajakas" (1990), Eesti Draamateatris "Ivanov" (1992), Linnateatris A. Tšehhovi ainetel A. Adabašjani ja N. Mihhlakovi "Pianoola ehk Mehhaaniline klaver" (1995) ja "Kirsiaed" (2017).

Nüganen tegi ka Raidi paljudes lavastutes kaasa: Ugalas "Aed ilma mullata" (1989), "Iha jalakate all" (1989), "Vihmameister" (1990), "Kass tulisel plekk-katusel" (1990), "Rohukannel" (1990), "Kirsiaed" (1993) ja Linnateatris "Mu süda on mägedes" (1992).

Näidendi poeetika ja tehnika sõltuvad kõik ajakäsitusest ning see on oma olemuselt pidevas muutuses (Epner 1994: 78). "Kirsiaeda" on lavastanud nii mitmed lavastajad, et iga etendus on oma nägu ja tegu, nii ka Raidi ja Nüganeni. Nii Kaarin Raid kui Elmo Nüganen on nüüdseks publikuni toonud Tšehhovi viimase surmaeelse teose "Kirsiaia", kuid seda erinevatel kümnenditel. Mõlemad lavastajad on öelnud, et Tšehhovil on nende elus suur roll ja nad tunnevad temaga hingelähedust. Kui Raidi lavastus sai üsna üksmeelselt tiitli "parim lavastus", siis Nüganeni "Kirsiaed" tõi publikule ja arvustajatele kahetisi tundeid.

Kaarin Raidi 1993. aastal etenduv "Kirsiaed" tõi Eesti teatripilti uue hingamise (Leppik 2006: 193). Näitleja Triinu Meriste ütles, et eriti peen vaist ja taju oli Kaarin Raidil just Tšehhovi puhul (Peegel 2014). Ka Alliku sõnul olid Raidi lemmikuteks just venelased ja ameeriklased, venelaste seas just Tšehhov. Tema näidendid tegi Raid peaaegu kõik Eestis ära. (Peegel 2014) Jaak Allik meenutas Elmo Nüganenile pühendatud raamatus: "Ma pean seda tänini Kaarin Raidi parimaks lavastuseks ja Lopahhinit Elmo Nüganeni kõige vapustavamaks näitlejatööks". Allikus suutis Nüganen oma Lopahhiniga tekitada erinevaid emotsioone - kas klombi kurku või stseeni lõpus pisaraid. (Allik 2012) Alliku hinnangul ei suuda ta seetõttu võtta ühtegi teist "Kirsiaia" tõlgendust nii tõsiselt, sest Raidi ja Nüganeni kõrval tunduvad teised algelised katsetused. "Seal on palju vaimustavat mängu kõrvuti vapustava psühholoogilise tõetruudusega, kuid kõik laval toimuv lähtub alati näitlejate poolt loodud tegelaskujude karakteriloogikast ning lavastaja poolt täpselt paika pandud ja Tšehhovi teksti isikupäraselt analüüsil põhinenud suhtevõrgustikust, mistõttu lavastus mõjuski alati värske ja huvitavana", võtab Jaak Allik kokku Kaarin Raidi loodud töö. (Allik 2012)

Suurem osa Elmo Nüganeni lavastustest klassifitseeruvad õnnestunuks ja seda oodati ka tema 2017. aasta lõpus valminud “Kirsiaia” puhul. Paraku jäi vastuvõtt kesisemaks kui oleks osanud arvata. Kui teised lavastajad näitasid “Kirsiaeda” kui tragöödiat, siis Nüganen leidis vahendeid publikut ka naerma ajada. ““Kirsiaed” on ikkagi komöödia või koguni farss, mitte tragöödia – nii tõesti rõhutas Tšehhov ise ja seda kordas nüüd ka Nüganen” (Vahter 2017). Valdav osa lavastusest oli jäänud üsna originaalilähedaseks. Erandiks oli kaks vaatust nelja asemel, lõpustseenide pikemaks venitamine ja mõne karakteri püherdamine põrandal. (Skulskaja 2017)

Üldiselt oli tunda Nüganeni lavastuse juures teatud liialdusi ja ülemängimisi. Ta proovis justkui igast “kivinäost” naeru välja pigistada (Allik 2018). Nüganen tegi selle komöödia vormis nagu Tšehhov seda soovis, aga võib-olla läks ta kohati liigagi labaseks või absurdseks. Näiteks Dunjaša ja Jaša pidev miilustamine. Või Šarlotta piinlikult narr käitumine klouni kombel. Raidi puhul nägi rohkem vaoshoitust ja mitte nii sündsusetut käitumist. Tema Lopahhin oli pehme, aga samas erk, keda oli huvitav jälgida. Ka Jelena Skulskaja on öelnud, et Elmo Nüganeni “Kirsiaia” juures meeldis talle see, et lavastaja oli kasutanud kõiki võimalusi. “Kohati võibolla liigagi - hetkiti liikus lavastus šarži või karikatuuri piirile. Seegi on üks võimalik lähenemine Tšehhovile, šarž inimese elu kohta.” (Skulskaja 2017).

Keiu Virro (2017) arvustas Nüganeni lavastust "Kirsiaed," märkides, et see oli loogiline jätk lavastaja senisele stiilile. Virro tõi esile lavastuse detailirohkuse ja juhuslikkuse puudumise, kuid leidis, et lõpus oli liiga palju sentimentaalsust. Alguses esines lavastuses teatavat rabadust, mis võis olla tingitud näitlejatele antud vähesest läbimängust. Virro soovitas neile, kes ei ole piletit saanud, oodata, kuni lavastus on rohkem sisse mängitud, kuna usub, et "Kirsiaeda" mängitakse veel aastaid ja et aja jooksul nihkuvad esiplaanile lavastuse enda tugevused.

Nüganeni käsitluses peegeldus koomilisust ja seda ta varjata ei püüdnudki, see oli läbimõeldud valik. Ta üritas näidata, et klassikalist teost on võimalik tuua publikuni erinevate nurkade alt, nii naerdes kui nuttes.

3. 1993. aasta ja 2017. aasta “Kirsiaia” Lopahhini rollianalüüs

Teater ilma näitlejateta ei toimiks. Sa võid olla nii hea lavastaja kui tahad, aga lavakunstis on näitleja teatri vundamendiks. Hea näitleja puudutab sügavalt ja mõjutab esitatud draama abil publikut veel kaua, ehk isegi igavesti.

Nüganen oli Lopahhini mängides 31-aastane (foto 1), kuid kindlasti sai too roll talle loomebiograafias oluliseks. Enne 1993. aasta “Kirsiaeda” mängis Nüganen lavastustes, astus üles filmides ja tegeles lavastamisega, olles juba selleks ajaks saavutanud märkimisväärse positsiooni teatrimaailmas.

Kaspar Velbergil oli au astuda Lopahhini kingadesse (foto 2), kus varem olid mänginud mitmed kõnekad näitlejad. “Kaspar Velbergil tuli Lopahhinina astuda eelkäijate väga suurtesse kingadesse,” on Jaak Allik oma arvustuses öelnud. Ta pidas silmas fakti, et enne Velbergi oli Lopahhini rollis olnud mitmed Eesti suurkujud nagu Mikk Mikiver (1971), Elmo Nüganen (1993), Hannes Kaljujärv (2001), Martin Veinmann (2001) ja Mait Malmsten (2010). (Allik 2018). Lopahhin oli 28-aastase Velbergi jaoks esimene tõsisem suurroll. 2012. aastal Lavakunstkooli lõpetanud ja alaliselt Linnateatris töötav Velberg oli ka enne “Kirsiaeda” teinud kaasa mitmetes lavastustes, filmides ja seriaalides.

Rääkides tegelaste analüüsist, siis Luule Epner on toonud välja kolm tegelaskontseptsiooni tasapinda. Lopahhin võiks kehastada karaktertegelast, sest esindas mitut iseloomuomadust. Luule Epner on kirjutanud nõnda: “Karakterit loomuomadustest järgnevad tema kõlbelised valikud ja teod; karakter on mingeis piires ise oma saatuse looja. Teistsuguste omadustega tegelane käitub teisiti ning seeläbi muutuks süžee. Karakterit ei saa niisama lihtsalt asendada teise karakteriga - tulemuseks oleks sootuks uus näidend.” (Epner 1994: 37)

Nii Kaspar Velbergi kui ka Elmo Nüganeni esitatud Lopahhinid olid mõlemad tugevad ja meelde jäävad, kuid erineva rõhuasetusega. Nende karakter sõltus väga lavastaja käekäigust ja perioodist, mil lavastust esitleti. Mõlema karakteri puhul lõi välja Tšehhovi-ajastu tunnusmärke, kuid ka seda perioodi, kus parasjagu reaalne elu käis. Mõlemad rikastasid näitlejatena Lopahhini tegelaskuju, proovides seda keerulist karakterit rohkem publikule lähemale tuua.

3.1 Isikupära

Jermolai Lopahhini tegelaskuju tõlgendamine on üks olulisemaid elemente Anton Tšehhovi "Kirsiaia" lavastustes. Nii Raidi kui Nüganeni lavastustes näeb Tšehhovlikke jooni, kuid tundub, et Raid on jäänud rohkem klassikalisele "Kirsiaiale" truuks.

Elmo Nüganeni menu oli suur 1993. aastal Lopahhini tegelaskuju kehastades, kuhu ta heale sõbrale Kaarin Raidile on valmis osatäitjaks minema, kuigi endal oli käsil Noorsooteatris esimene raske tööaasta (Allik 2012: 34). Ka Ugala aja lugu väidab: "Traditsiooni viis Elmo Nüganen, "Kirsiaia" Lopahhin, ka Linnateatrisse..." (Leppik 2006: 193). 2017. aastal tõi Elmo Nüganen lavale enda poolt lavastatud "Kirsiaia", kus Lopahhini suurrolli oli nüüd astunud noor Kaspar Velberg, kes minu arvates polnud Lopahhinina nii veenev, emotsionaalne ja karismaatiline tegelane, kui seda Nüganen 1993. aastal. Siiski oli Velbergi Lopahhin meelde jääv ja kindlasti mainimist väärt.

Kaarin Raidi 1993. aasta lavastus „Kirsiaed“ Ugala Teatris toimus ajal, mil Eesti oli hiljuti taasiseseisvunud. See oli aeg, kus inimesed otsisid enda kohta ja võimalusi uues ühiskonnas. Puhusid uued tuuled ja tuli leida uusi väljundeid. Sellest tulenevalt peegeldus lavastusest ajaloolises mõttes ühiskondlikke muutusi ja uue ajastu algust, samal ajal kui vanad struktuurid lagunesid.

Kaarin Raidi lavastuses oli Jermolai Lopahhini üks keskseid tegelaskujusid, kelle iseloom ja areng peegeldasid lavastuse põhiteemasid. Ta oli justkui uue aja sümbol. Ugala Kaarin Raidi lavastuses „Kirsiaed“ (1993) mängis näitleja Nüganen kirglikku Lopahhinit, kes oli silmini armunud Ranevskajasse, keda kehastas sarmikas Anne Reemann. Need olid ajad ja aiad täis tuliseid tundeid, kus kaotati mitte ainult maja ja krunt, vaid ka armastus, ilu ja unistused. See oli kurbvõlu kaotus. (Johannes 2018) Elmo Nüganeni Lopahhinit iseloomustas kirglikkus, intensiivsus ja sügav emotsionaalne hingelaad, kus esile tuli tegelaskuju sisemine võitlus ja keerulised tunded, mis andsid lavastusele sügavuse ja realismi. Vaataja võis unustada hetkeks, et see pole päris elu, vaid teater. See mõjuv karakter leidis oma sügavusega tee ka publiku südamesse.

“Mis rolli puutub, siis leppisime Elmoga kokku selles, et Lopahhin armastab Ranevskajat juba ammu ja sügavalt, aga samal ajal tahab ta kohutavalt rikas olla,“ sõnab Raid ühes intervjuus (Allik 2012: 34). Nüganeni esitatud Lopahhinil tundus olevat suurem sümpaatia ja austus Ranevskaja vastu kui Velbergi omal. Suurest armastusest ei saa rääkida antud juhul küll kummaski, aga Raid ikkagi kujutas Lopahhinit südamlikumalt ja härdamalt.

Näiteks siis kui Nüganen Lopahhinina rääkis enda esivanematest, kes olid pärisorjad ja nüüd hauas mõisa ostu tõttu õnnest ringi keeravad. Ranevskaja võttis jutu ajal Lopahhinilt ümbert kinni. Või kui Lopahhin pikali heitis ja Ranevskaja jalgu suudlema hakkas, küsis, et miks ta küll teda ei kuulanud mõisa osas. Velbergi Lopahhin küll vaatas pidevalt piinlevalt Ranevskajat, aga mingeid erilisi lähenmiskatseid ta ei teinud. Alles lõpus, enne mõisast lahkumist, flirtis Velberg Lopahhinina Ranevskajaga ja vastupidi, kuid siis oli hilja juba. Velbergi Lopahhin jäi tagasihoidlikuks ja eemalolevaks lõpuni.

Nüganen kui lavastaja, oli end varasemalt suuresti tõestanud, seetõttu valdasidki lavastust nähes kahetised tunded. Tšehhov kirjutas „Kirsiaia” 1903. aastal kui komöödia, kuigi seda võiks kõrvutada ka tragöödiaga. Nüganen oli võtnud eeskujuna samuti lavastanud „Kirsiaia” komöödiavõtmes, näitamaks, et kõige üle elus on võimalik naerda. Nüganen oli kasutanud kõiki vahendeid, et et anda lavastusele komöödia kuju. (Virro 2017, Skulskaja 2017) Nüganen pööras rohkem tähelepanu finantsilisele poolele, kus elatakse pillavalt, pidutsetakse ja juuakse (Johannes 2018).

Nüganeni Tallinna Linnateatris lavastust näinud „Kirsiaed” keskendus rohkem tänapäeva teemadele ja muutustele, peegeldades ühiskonna arenguid ja globaalseid trende. Keskenduti kinnisvaraturule. Küsimus polnud selles, kas müüa, vaid kui kallilt õnnestub müüa. Kinnisvarale oli võetud hüpoteek ja raha kulutatud. Pankrot oli juba käes, nüüd tuli tagajärjed likvideerida. Seda lugu pole veel jutustatud nii igapäevasest vaatenurgast. Sellise lähenemise korral muutusid emotsioonid koomiliseks ja väärtushinnangute küsimust ei tekkinud. Kirsiaia ei saa kellelgi kahju olla. Kapitalismi tublide õpilastena teame hästi, millega see pidu lõpeb. (Johannes 2018)

Nüganeni tuleb tunnustada, sest tema lavastuste isegi kõige pöörasemad fantaasiad lähtusid algeose tekstist ja järgisid autori loodud karakterite sisemist loogikat. Tema stiilile omaselt polnud ka seekordses, enam kui kolmetunnises lavastuses, ühtegi tühja hetke. Ka näitlejate ansambli mängus ja paiknemises polnud midagi jäetud improvisatsiooni hooleks. (Allik 2018)

Lisaks oli Nüganen maksimaalselt ära kasutanud koomilisi hetki ja tegelasi – elava muusika saatel tants naljakates kostüümides, Firsi poolt napsu pakkumine publikule, Jepihhodovi ehmatav püssipauk enda pükstesse, Dunjaša ja Jaša intiimsed hetked (Allik 2018). Kaspar Velbergi Lopahhin jäi selles suuresti naeruväärses seltskonnas pea ainsana kahe jalaga maa peale, säilitades neil hetkedel kaine ja tasakaaluka meele.

Nüganeni käekiri proovis rõhutada Lopahhini realistlikku tegelaskuju arenemist. Kaspar Velbergi Lopahhin oli orienteeritud sügavalt inimsuhetele ja sotsiaalsetele muutustele. Ta oli mitmeplaaniline tegelane: suutis hästi väljendada Lopahhini sisemisi pingeid, näidates tema inimlikke külgi, olles ambivalentne, tuues välja tema keerulisi külgi ja positsiooni ühiskonnas. Velbergi kehastatud Lopahhin oli praktilise meelega, kes oli sügavate emotsionaalsete konfliktide ja ambitsioonidega, tehes temast lavastuse ühe keskseima ja mõjuvama karakteri. Paraku tundus, et Velbergi Lopahhin ei teinud läbi märkimisväärset arengut, mida teine võrreldav Lopahhin tegi. Seetõttu oli suhestumine ja kontakti leidmine Velbergi Lopahhiniga raskem, kuna ta hoidis rohkem endasse ega avanud publikule oma kõiki uksi.

Jermolai Lopahhini roll oli Kaspar Velbergile üliõigeaegne, pakkudes kõitvalt vastakat siseilma. Velbergi graatsiline ja võtmeid heitev tants kirsiaia peremehena mõjus sünteesina eelkäijate Mikk Mikiveri (Adolf Šapiro 1971) ja Hannes Kaljujärve (Mati Unt 2001) kontrastsetest rollitantsudest. Lühike misanstseen, kus ta lebas põrandal, lõi silla Elmo Nüganeni Lopahhinini (Kaarin Raidi, 1993). (Purje 2017) See sild ei olnud kuidagi ülimalt tugev, sest Nüganen Lopahhinina oli kordades väljendusrikkam kui Velberg Lopahhinina. Velberg viis enda emotsioonid põrandale vaid korra. Ta oli kogu lavastuse vältel kinnisem kui Nüganen omal ajal ja tema esitusest puudus sügav emotsionaalne intensiivsus.

Kaspar Velbergi Lopahhin oli mõõdukalt hea hingega tõusik, kes oli veenev, kuid tema suhe Varjaga ei tundunud piisavalt kohmetu (Vahter 2017). Kuna Velbergi suhe naiskarakteritega oli varjatam kui Nüganenil, jäi suhete dünaamika puudulikuks, ja sellega koos ka Velbergi Lopahhin karakterina kaugemaks.

Nüganeni lavastuse parim külg oli see, et see näitas - kõige üle saab elus naerda. "Kirsiaed" tasus vaadata ja ilmselt mängitakse seda veel pikalt. Siiski tuli tunnistada, et ootused olid kõrgemad. "Kirsiaed" oli hea klassikaline lavastus, kuid üllatusmomente oli seal vähe (Vahter 2017). Naerda sai tõesti, kuid lavastuse karakterite vahelised suhted jäid seetõttu tagaplaanile ja pinnapealseks, mistõttu Velbergi Lopahhini osa karakterist jäi varju, kuna tal ei võimaldatud avada enda sisemist poolt. Kui karakter ei avane, siis jääb tema psühholoogiline sügavus varju ja publikul on raskem temaga suhestuda. Sisemised konfliktid esinesid küll mõlema Lopahhini puhul, aga Velbergi Lopahhinil need täielikult välja ei arenenud.

Ajastu mentaliteet lõi välja seal, kus mängu tulid siirad tunded ja majanduslik olukord. Tänapäeva silmas pidades, siis tundus, et Nüganen lavastajana tiirles rohkem mõisa ja raha ümber. Siirad tunded ja emotsioonid jäid rohkem tagaplaanile. Raidi puhul oli seda

tõsisust rohkem tunda, mida Nüganen oma lavastuses proovis vältida.

3.2 Välimus, kostüüm

Kostüümi olemasolu ja sobivus on lavastuse juures väga oluline komponent. See peab aitama näitlejal, aga ka publikul, elada sisse vastavasse miljöösse. Teatrikostüümist võib sõltuda ka tegelase iseloom ja karakter. Kostüüm peab oskama mängida ja sellest sõltub tihti lavaline õnnestumine.

Kaarin Raidi 1993. aasta lavastuse kostüümid (Ingrid Agur) olid väga ajastutruud. Kostüümid olid hoolikalt valitud ja ajalooliselt täpsed, et kajastada 20. sajandi alguse Venemaa moesuundi, mille eesmärk oli rõhutada karakterite eripärasid ja sotsiaalseid positsiooni. Need löid autentse atmosfääri, sest olid detailitäpsed ja esteetiliselt. Lopahhini kostüümid viitasid tema tõusiklikule taustale ja uusrikkuse staatusele, olles küll kvaliteetsed, kuid mitte nii uhked, peegeldades tema tööliklassi staatust. Need riided näitasid praktilisust ja püüdlust kõrgemale sotsiaalsele positsioonile. Teised tegelased kandsid veidi keerukamaid ja dekoratiivseid rõivaid, siis Lopahhin jäi sealjuures tagasihoidlikumaks, kuid samas peegeldus riietuses enesekindlus ja korralikkus. Üldiselt oli Raidi lavastuse kostüümikujundus oluline osa tervikust, luues ajastutruu maailma lavastuse ja publiku vahel, aidates vaatajal sukelduda „Kirsiaia“ maailmasse ja mõista sügavamalt tegelaste vahelist dünaamikat ja ajastukonteksti.

Samuti oli püütud ka Elmo Nüganeni 2017. aasta lavastuse juures jääda ajastutruuks, kuid viiteid oli ka kaasaegsele moele, mis aitas luua tänapäeva publikuga ajaloolist sidet. Kostüümidesse oli integreeritud tänapäeva elemente. Lopahhini riietus oli mugav ja funktsionaalne, mis võimaldas näitlejal vabalt liikuda. Peamiselt oli kiidetud Reet Ausi kostüüme, mis sobisid ajastuga ja olid ilusad ning istusid mitmel tegelasel hästi seljas. Reet Ausi poolt loodud kostüümid mõjuvad esteetiliselt kaunilt ja sisuliselt läbimõelduna. Nii kostüümid kui ka tegelased ei ole üheselt määratletavad ühegi kindla ajastuga. Stseenides, kus naistegelased kandsid pükse, oli võimalik näha vihjeid sellele, kellel tegelikult olid püksid jalas. (Virro 2017) Lavastuse lavaline ja muusikaline kujundus olid maitsekalt tagasihoidlikud, vältides rüüsidesse ja kübaratesse uppuvat kostüümidraamat (Vahter 2017).

2017. aasta Lopahhinil püsis lavastuse vältel kostüüm sama, kuid 1993. aasta Lopahhinil varieerus see nii hallika, kui ka valge ja musta kostüümi vahel. Lõputseenis oli Nüganeni Lopahhinil seljas must ülikond, mis võis tähendada kirsiaia lõppu. Nüanss, mis 1993. aasta lavastusega veel kaasas käis, olid valged kindad. Mitme vaatuse vältel Nüganeni

Lopahhin kandis märgilisi kindaid, näiteks oksjonilt tulles ja uudist teavitades, oli tal üks käsi kindais ja sama käsi pigistas teist kinnast tugevasti.

3.3 Paralingvistilised ja kineesika vahendid

Velberg alustas kõhklevalt, kuid juba peagi ledis ta üles selle matsipojast härraks sirgunud mehe. (Allik 2018) Velberg Lopahhinina pigem arutas ja meenutas oldut mõtiskledes. Tema ei tormanud kohe rusikad pihus kellegi ette ega ärritunud nii kergesti. Sellist Lopahhinit nagu Raidi lavastuses eksisteeris, Velbergi mängus ei näinud. Tema ei olnud nii kõvahäälnne ja emotsioonidest tulvil. Velbergi Lopahhinil oli igasugune kõne palju rahulikum ja aeglasem, ka pauside rohkem. See-eest Nüganeni Lopahhin oli kirglik nii oma liigutuste kui sõnade poolest.

Stseen, kus kirsiaed oli müüdnud ja Lopahhin ütles, et tema selle ostis, oli Raidil ja Nüganenil see erinevalt lahendatud. Seal Velberg näitas esimest korda enda tõelisi tundeid ja emotsioone. See hetk koondusid kõik silmapaarid ainult temale. Tema tugevate ja veidi agressiivsete hüppavate sammude saatel tähistas ta enda sotsiaalset võitu, samal ajal karjudes üle muusika. Nüganeni Lopahhin sellist tantsulist etendust ei teinud. Ta oli küll väga emotsionaalne, nuttis, viskas asju ja lebas Ranevskaja ette isegi põlvili. Velberg jäi aga sealjuures enesekindlamaks. Nüganen Lopahhinina tundis rohkem süüd ja proovis leida teistega kontakti. Tundus üldse, et Nüganen Lopahhinina suhestus teistega ka paremini ja ta ei kartnud teisi puudutada. Näiteks stseeni alguses, kui Lopahhin ja Dunjaša ootasid pererahvast Pariisist koju, võtsid nad teineteise käest kinni, kui kuulsid teisi lõpuks koju naasmas. Velbergi Lopahhin oli selles osas külmem, hoidus pigem kontakti minekust.

Nüganen Lopahhinina oli tunderikkam, sest tema liigutused olid äkilisemad ja tundlikumad. Ta kallistas eufooriast, madistas ja väänles maas. Mõisaproua laulu ajal Nüganeni Lopahhin tuhises püsti, tegi paar kükkantsuhüpet ja käteplaksu, ning laulis valjuhäälselt üle kõige. Aru saades oma teost, vabandas ta veidi piinlikust tundes. (Purje 2013: 20) Kui Lopahhin arutas selle üle, kuidas talle väiksena “matsipoju” öeldi, siis Nüganen Lopahhinina läks seda öeldes kurjaks ja käed tõmbusid rusikasse. Velberg selliseid kehasse liigutusi ei teinud. Ta kehakeel oli vähem pinges ja kaalutletum kui Nüganen Lopahhinina.

Nüganen Lopahhinina tundis rohkem süüd, isegi nuttis ja pühkis pisaraid. Kaarin

Raidi loodud Lopahhini karakter mõjus väljendusrikkamalt, tundeküllasemalt ja ehedamalt. Elmo Nüganen oli selles rollis pehme. Tema jaoks oli mõisa ostmise oksjonil lausa traagiliselt ehmatav. (Allik 2018) Nüganeni kehastatud Lopahhin suutis enda emotsioone tugevamalt esile tuua mitmete aspektide poolest: ta väljendas naeru ja nuttu väga elavalt. Eriti just paralingvistiliste (s.o. hääletämbri, hääletugevuse, intonatsiooni, naeru, nutu, karjete) ja kineesikat (žestide, miimika, kehaliigutuste) puudutavate vahendite kaudu (Epner 1994: 42).

Kulminatsioon Kaspar Velbergi Lopahhiniga oli alles päris lõpus, kui tuli välja, et mõis on nüüd Lopahhini oma. Mehe, kelle esiisad olid olnud pärisorjad ja seal samas mõisnikke teeninud, oli nüüd majandusliku võimu enda kätte haaranud. Tegelane hakkas muusika saatel trampides tantsima ja kaasa laulma, lõi võtmeid ükshaaval maha ritta, ise iga kord ühele põlvele laskudes. See oli ainuke kord, kus Velberg Lopahhinina midagi nii väljendusrikkast tegi, kuigi Nüganen Lopahhinina oli seda teinud juba eelnevalt mitmel korral. Velberg Lopahhinina ei varjanud algusest peale enda muigeid ja rõõmu, kui püüdis selgitada oksjonil juhtunut. Ta viskus pikali ja kallistas maad, olles veel hämmingus, et kirsiaed oli nüüd päriselt tema oma. Samal ajal nägi fassaadi taha ära peidetud tundeid, mille Ranevskaja ära põlgas, kas siis teadlikult või teadmata, kuid nüüd olid need tunded tapetud (Allik 2018).

Võiks arvata, et nii Raidi kui Nüganeni Lopahhinid olid samasugused, aga tuli välja, et Raidi loodul peegeldus palju tugevam isiksus karakteri taga. Raid nagu ka Tšehhov, üritas olla lüürilisem ja tema väljendas armastust suuremalt ning siiramalt, olles rohkem tegevuse keskpunktiks. Nüganen Lopahhinina ei suuynud enda tundeid vaos hoida nii palju kui Velberg Lopahhinina. Velbergi karakter ei olnud nii sõjakas. Nüganen Lopahhinina läks vihasena äkiliseks ja rõhuvaks, vehkis kätega, žestikuleeris ja kattis nägu kätega. Vihasena rõhutas ta sõnu või tähti eriti intensiivselt, millega tekitas pingeid. Ta kõne oli kiirem ja nägu rohkemate näogrimassidega. Velbergi Lopahhin oli rühikas ja võtmeid heitev, ühendades endas varasemate tõlgenduste parimad küljed ning tuues tegelaskujusse uue energia ja värskuse.

1993. aasta ja 2017. aasta Lopahhinid pakkusid erinevaid tõlgendusi ja näitlejatööd. Kaspar Velbergi Lopahhin oli emotsionaalsemalt kinnisem ja keerukam, Elmo Nüganeni Lopahhin oli kirglikum ja intensiivsem tegelasena, olles rohkem sisemiselt pinges.

Kokkuvõte

Enda bakalaureusetöös analüüsisin Anton Tšehhovi näidendil põhinevaid kahte samanimelist lavastust, milleks oli Kaarin Raidi 1993. aastal ja Elmo Nüganeni 2017. aastal loodud “Kirsiaed”. Nii Raid kui Nüganen peavad südamelähedaseks klassikalist psühholoogilist teatrit ja tähtsustavad kõrgelt Anton Tšehhovi loomingut.

Anton Tšehhovi “Kirsiaed” konkreetselt naeruvääristas tegelasi mitmel moel ja osutas päritolu väheolulisusele. Tegutsemist mõisa päästmiseks üles ei näidatud ja mõisarahvas tundus olevat selles osas ükskõikne. Seda elu, noorust ja õnne, millega Ranevskaja lõpus hüvasti jättis, oleks saanud tegelikult päästa, kuid lahendust jäid nad vaid ootama. Lopahhin üritas neid aidata ja mõistusele tuua, et tegutseks, andes välja omapoolse pääsetee. Illusioonides vaevlevale mõisaprouale ja tema vennale jõudis kole reaalsus alles lõpus kohale. Tšehhov tõi välja inimlikud nõrkused ja näitas, kuidas need võivad hävitavalt mõjuda. Ta näitas, et kõik siin elus on mööduv ega tasu sinna peatuma jääda (Allik 2018).

Töö peamised uurimisküsimused olid: Kuidas Kaarin Raidi ja Elmo Nüganeni lavastajakäekirjad mõjutasid Lopahhini olemust ja kujunemist? Mis oli omane 1993. aasta Lopahhinile ja mis 2017. aasta Lopahhinile? Kas midagi muutus 24. aasta jooksul? Mõiste avamisega tegelesid töö teine ja kolmas peatükk.

Kaarin Raidi “Kirsiaia” Lopahhin, keda mängis väga elavalt ja tõetruult Elmo Nüganen, oli minu jaoks palju veenvam kui Elmo Nüganeni enda lavastatud “Kirsiaed”, kus Lopahhini rollis oli Kaspar Velberg. Nüganen Lopahhinina oli jõulisem. Lavastaja Adolf Šapirovi ütles Nüganeni kui näitleja kohta nii: “Ta on trimmis ohvitser paraadil, keskendunud ja samas - meeletult energiline. Tema näitlejastiilis on mingit nakatavat jultumust.” (Tonts 2016: 151) Ainuke koht, kus tundsin, et Kaspar Velberg Lopahhinina võimukust kohe väga jõuliselt üles näitas, ongi see tema ainuke tants, kus ta hüppas ja trampis mõnuga. Seal ta tõesti elas ja see mõjus. Tundus, et tänapäeva Lopahhin oli kaotanud siiruse ja tunded, mis hakkasid 1993. aasta Lopahhini puhul rohkem silma. “Kirsiaed” klassikana oli kindel minek, aga küsimus on pigem selles, kas Nüganen tuli sellega just sobival ajal välja. “Kirsiaed” oma olemusega ei saanud täielikult vaatajateni tulla, kuna kõik keerles Nüganeni kui lavastaja ümber ja kõrged ootused selles osas olid pigem eelneva meedia ning Linnateatri siseasjade tõttu esile tõusnud (Virro 2017).

Kaarin Raid ja Elmo Nüganen proovisid jääda oma lavastustes ikkagi Tšehhovilikkuse juurde, kuid mõlemal õnnestus see veidi isemoodi. Raidi Lopahhin oli tundeküllasem, Nüganeni oma sõnaahtram. Raid püüdis enda lavastusega edasi anda ehedust ja reaalsel elu. Ta püüdis näidata, mis juhtub siis, kui keskenduda valedele asjadele ja inimestele. Nüganen näitas, et elu tuleks võtta pigem komöödia kui tragöödiana.

Kokkuvõttes erinesid uuritavad Lopahhinid üksteisest üsna mitmel moel ja selgus, et ajastu mängib tegelaste loomisel kindlasti suurt rolli.

Mõlemad näitlejad pakkusid tugeva ja meeldejääva esituse, kuid erinevate rõhuasetuste ja tõlgendustega. Elmo Nüganeni Lopahhin sobib paremini vaatajatele, kes hindavad tugevat draamat, intensiivset emotsionaalset väljendust ja tõsisemat pöördumist. Kaspar Velbergi Lopahhin sobib paremini vaatajatele, kes otsivad peenemat, nüansirikkamat tegelaskuju tõlgendust ja ehk rohkem koomilisi hetki. On subjektiivne küsida kumb oli parem Lopahhin. See sõltub vaataja isiklikest eelistustest ja ootustest.

Lavastused võisid erineda oma lähenemises ja tõlgenduses, kuid mõlemad võisid pakkuda vaatajatele unikaalset kogemust Anton Tšehhovi meistriteosel. Nende lavastuste võrdlemine andis mõista, kuidas erinevad lavastajad saavad luua erineva vaatenurga ja emotsioonid. 24. aastaga olid rõhuasetused nihkunud küll, peegeldades nii muutusi ajas kui ka lavastajate ja näitlejate kunstilist arengut. Kuigi Raidi lavastus jäi rohkem klassikaliseks, siis ka Nüganen oma komöödias jäi inimlikuks ja säilisid sügavad aspektid.

Jermolai Lopahhin on tänapäeval oluline tegelane, kuna ta kehas mitmeid ajakohaseid teemasid: majanduslikud muutused, ettevõtlus ja ambitsioonid, traditsioonide ja uuenduste konflikt, sotsiaalsed eripärad ja päritolu, inimlikud emotsioonid ja keerukused. Tema lugu ja iseloom andsid võimaluse mõtiskleda kaasaegse maailma väljakutsete ja võimaluste üle, tehes temast Tšehhovi "Kirsiaia" kontekstis tänapäevalgi üsna kõneka tegelase.

Lavastus "Kirsiaed" oli mitmetähenduslik ning on siiani oluline ajaloolisel ja emotsionaalsel põhjusel. Lavastus on asjakohane ja liigutav ka tänapäeval, sest teemad nagu armastus, igatsus, lootus ja pettumus kõnetavad inimesi siiani, olenemata inimeste taustast. "Kirsiaed" käsitleb muutuste ja kaotuse teemasid, mis on igikestvad. Näidendi keskmes olev kirsiaed sümboliseeris minevikku ja traditsioone, millest tegelased pidid lõpuks loobuma. See kajastas laiemat inimkogemust, kus vanad väärtused ja elulaadid asendusid uutega, põhjustades nostalgiat ja valu. Väga paljud küsimused on aktuaalsed ka tänapäeval. Tšehhovi

tegelased olid psühholoogiliselt keerulised ja mitmetahulised. Kirsiaed on rikas sümbol, mis võib tähendada erinevaid asju erinevatele inimestele, oleneb, mis keegi selles näeb või leiab. See võib sümboliseerida kadunud paradiisi, lapsepõlve mälestusi või sotsiaalset staatust. "Kirsiaial" on oluline koht teatriaaloos, olles kui osake kultuuripärandist.

Summary (“The Cherry Orchard”)

In my bachelor's thesis, I analyzed two theatrical productions based on Anton Chekhov's play "The Cherry Orchard," specifically Kaarin Raid's 1993 and Elmo Nüganen's 2017 versions. Both Raid and Nüganen have a deep appreciation for classical psychological theater and place great importance on Chekhov's works.

Chekhov's "The Cherry Orchard" mockingly depicted its characters in various ways and highlighted the insignificance of their origins. The attempts to save the manor were not shown, and the manor residents seemed indifferent about it. The life, youth, and happiness that Ranevskaya bids farewell to at the end could have been saved, but they remained in a state of waiting for a solution. Lopakhin tried to help and bring them to their senses by offering a way out. The harsh reality only struck the manor lady and her brother at the end. Chekhov highlighted human weaknesses and demonstrated how these could be destructive. He showed that everything in life is transient and not worth clinging to (Allik 2018).

The main research questions of the thesis were: How did the directing styles of Kaarin Raid and Elmo Nüganen influence the nature and development of Lopakhin? What characterized the Lopakhin of 1993 and the Lopakhin of 2017? Did anything change over 24 years? These questions were addressed in the second and third chapters of the thesis.

Kaarin Raid's Lopakhin, played very vividly and authentically by Elmo Nüganen, was much more convincing to me than the Lopakhin in Elmo Nüganen's own directed "The Cherry Orchard," where Kaspar Velberg played Lopakhin. Nüganen as Lopakhin was more powerful. Director Adolf Shapirov said of Nüganen as an actor: "He is a trim officer on parade, focused and at the same time - insanely energetic. His acting style has a kind of infectious audacity" (Tonts 2016: 151). The only moment where Kaspar Velberg as Lopakhin showed authority very strongly was in his solo dance, where he jumped and stomped with pleasure. There he truly came alive, and it was impactful. It seemed that the modern Lopakhin had lost the sincerity and emotions that were more evident in the 1993 Lopakhin. "The Cherry Orchard" as a classic was a solid choice, but the question is whether Nüganen came out with it at the right time. The essence of "The Cherry Orchard" could not fully reach the audience as

everything revolved around Nüganen as a director, with high expectations heightened by previous media and internal affairs at the City Theatre (Virro 2017).

Kaarin Raid and Elmo Nüganen tried to stay true to Chekhov's essence in their productions, but each succeeded in their own way. Raid's Lopakhin was more emotional, while Nüganen's was more reserved. Raid aimed to convey authenticity and real life with her production. She tried to show what happens when one focuses on the wrong things and people. Nüganen showed that life should be taken more as a comedy than a tragedy.

In conclusion, the examined Lopakhins differed in many ways, and it became clear that the era plays a significant role in character creation.

Both actors delivered strong and memorable performances, but with different emphases and interpretations. Elmo Nüganen's Lopakhin suits viewers who appreciate strong drama, intense emotional expression, and a more serious approach. Kaspar Velberg's Lopakhin suits those looking for a more subtle, nuanced character interpretation with perhaps more comedic moments. Asking which Lopakhin was better is subjective and depends on the viewer's personal preferences and expectations.

The productions might have differed in their approach and interpretation, but both could offer audiences a unique experience of Chekhov's masterpiece. Comparing these productions highlighted how different directors can create different perspectives and emotions. Over 24 years, the emphases had indeed shifted, reflecting changes in time and the artistic development of directors and actors. While Raid's production remained more classical, Nüganen also kept his comedy human and retained deep aspects.

Today, Yermolai Lopakhin is an important character as he embodies several contemporary themes: economic changes, entrepreneurship and ambitions, the conflict between traditions and innovations, social peculiarities and origins, human emotions, and complexities. His story and character allowed reflection on the challenges and opportunities of the modern world, making him a quite relevant character in the context of Chekhov's "The Cherry Orchard."

The production "The Cherry Orchard" was multi-layered and remains significant for historical and emotional reasons. The production is relevant and moving even today, as themes like love, longing, hope, and disappointment continue to resonate with people

regardless of their backgrounds. "The Cherry Orchard" addresses themes of change and loss, which are timeless. The cherry orchard at the heart of the play symbolized the past and traditions that the characters ultimately had to abandon. This reflected the broader human experience where old values and lifestyles were replaced by new ones, causing nostalgia and pain. Many questions remain relevant today. Chekhov's characters were psychologically complex and multifaceted. The cherry orchard is a rich symbol that can mean different things to different people, depending on what one sees or finds in it. It can symbolize a lost paradise, childhood memories, or social status. "The Cherry Orchard" holds an important place in theater history as part of cultural heritage.

Kasutatud allikad

Allik, Jaak 2018. Nüganen oma kirsiaeda kaitsmas. *Teater. Muusika. Kino* 16.05.

Aunin, Tiina; Listra, Lore; Mattisen, Heli 1999. *Väike maailmakirjanike leksikon: Anton Tšehhov*. Tallinn: Virgela, lk 198.

Eesti filmi andmebaas - Elmo Nüganen <https://www.efis.ee/et/inimesed/id/2140/ylevaade> (15.08.2021)

Eesti filmi andmebaas - Kaarin Raid <https://www.efis.ee/et/inimesed/id/2555> (27.05.2024)

Eesti Teatriliit - Kaarin Raid http://etbl.teatriliit.ee/artikkel/raid_kaarin2 (27.05.2024)

Epner, Luule 1994. *Draamateooria probleeme II*. Tartu: Tartu Ülikool.

Jelena, Skulskaja 2017. Nüganeni "Kirsiaed" näitab, et naerda võib kõige üle. Kättesaadav: <https://epl.delfi.ee/artikkel/80443908/jelena-skulskaja-nuganeni-kirsiaed-naitab-et-naerda-voib-koige-ule>. Vaadatud: 18.05.2024.

Johannes, Maris 2018. Kirsiaja diagnoos. *Sirp* 26.01.

Kättesaadav: <http://sirp.ee/s1-artiklid/teater/kirsiaja-diagnoos/>. Vaadatud: 19.04.2018.

Leppik, Helle 2006. *Ugala aja lugu*. Viljandi: Teater Ugala.

Linnateatri koduleht - Kaspar Velberg <https://linnateater.ee/person/kaspar-velberg/> (15.08.2021)

Normet-Saarna, H. 2023.

<https://pealinn.ee/2023/03/20/me-ei-pea-praegu-vene-maailmast-raakivaid-dostojevski-teosed-lavastama-aga-samas-ei-pea-neid-ka-poletama/>. Tallinn: Ajaleht Pealinn. Vaadatud: 17.04.2024.

Peegel, Mari 2014. Kaarin Raid - lavastaja, kes armastas ja mõistis Tšehhovit. *Eesti Päevaleht* 31.07. Vaadatud: 19.05.2024. Kättesaadav: <https://epl.delfi.ee/artikkel/69451057/kaarin-raid-lavastaja-kes-armastas-ja-moistis-tsehhovit>

Purje, Pille-Riin 2013. *Lemmikute raamat: Kasteheinas põlvini – lõikeheinas põlvili*. Tallinn: kirjastus Tänapäev.

Purje, Pille-Riin 2017. Künlaleekide tants peeglite vahel. *Postimees* 10.12. Kättesaadav: <https://kultuur.postimees.ee/4339803/kuunlaleekide-tants-peeglite-vahel>. Vaadatud: 19.04.2018.

Sibrits, Heili 2017. Nüganen jäi iseendale alla. *Postimees* 10.12. Kättesaadav: <https://kultuur.postimees.ee/4339727/nuganen-jai-iseendale-alla>. Vaadatud: 19.04.2018.

Sinissaar, Triin; Lamp, Anu; Orro, Kalju; Raudsepp, Ruudu 2012. *Elmo Nüganen. Esimene vaatus*. Tallinn: Tallinna Linnateater.

Tonts, Anu 2016. *Draama ja teater*. Tallinn: Maurus Kirjastus OÜ.

Troyat, Henri 2004 [1984]. *Tšehhov*. Tallinn: Eesti Raamat.

Vahter, Tauno 2017. Kellele ei meeldiks Johnny Tšehhov? *ERRi kultuuriportaal*, 10. detsember. Kättesaadav: <https://kultuur.err.ee/647772/arvustus-kellele-ei-meeldiks-johnny-tsehhov>. Vaadatud: 17.05.2024.

Video “Kirsiaed” Linnateater. Etendus 9. detsembril 2017. aastal Elmo Nüganeni dramatisering. (Linnateatri erakogu)

Video „Kirsiaed” Teater Ugala. Etendus 25. mai 1993. aastal. Kaarin Raidi

dramatiseering. <https://etv2.err.ee/v/videod/teater/3fe62146-7cc9-4257-843c-3afbacbb4ed4>

Virro, Keiu 2017. Nüganeni "Kirsiaed". Lavastus, mis ei ületa elu enese teatraalsust. –

Eesti

Päevaleht

12.12.

Kättesaadav:

<http://www.linnateater.ee/uudisvoog/meediakaja/nuganeni-kirsiaed-lavastus-mis-ei-uleta-elu-enese-teatraalsust-eesti-paevaleht>. Vaadatud 19.04.2018.

LISA 1: Pildid

Foto 1. A. Tšehhov, "Kirsiaed" (lavastaja K. Raid), Ugala, 1993. Ranevskaja - Anne Reemann, Lopahhin - Elmo Nüganen. Foto: ETV2.err.ee koduleht

Foto 2. A. Tšehhov, "Kirsiaed" (lavastaja E. Nüganen), Tallinna Linnateater, 2017. Ranevskaja - Sandra Uusberg, Lopahhini - Kaspar Velberg. Foto: Siim Vahur

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Britta Põldma,

1. Annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Rolli Lopahhini tegelaskuju võrdlus Kaarin Raidi ja Elmo Nüganeni lavastustes “Kirsiaed”“, mille juhendaja on Hedi-Liis Toome, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commonsi litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Britta Põldma

30.05.2024